

بازشناسی جایگاه انسان در نظام هستی

دکتر اسدالله افشار

سرشناسه	افشار، اسدالله، ۱۳۴۰
عنوان و نام پدیدآور	بازشناسی جایگاه انسان در نظام هستی
مشخصات نشر	تهران: سفیراردهال، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	۲۴۴ص
شابک	۹۷۸ - ۶۰۰ - ۳۱۳ - ۲۸۳ - ۲
وضعیت فهرست‌نویسی: فیبای مختصر	
یادداشت	فهرست‌نویسی کامل این اثر در سایت: http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است.
شماره کتابشناسی ملی	۳۸۳۰۵۲۳

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۳۱۳ - ۲۸۳ - ۲

انتشارات سفیراردهال

تهران: خیابان مفتح، خیابان سمیه، روبه روی بانک ملی ایران، ساختمان ۱۱۸، واحد ۴
 © حق چاپ: ۱۳۹۴، انتشارات سفیر اردهال، www.safirardehal.ir

بازشناسی جایگاه انسان در نظام هستی

مؤلف: دکتر اسدالله افشار

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴

صفحه‌آرایی و طراحی جلد: انتشارات سفیر اردهال

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سفیر قلم

شمارگان: ۵۵۰ نسخه

شماره نشر: ۱-۴۱۵

بها: ۱۲۰۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آن) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

مقدمه	۱۱
فصل اول: خدا - آفرینش - انسان	۱۹
سخن درباره‌ی آفرینش انسان	۱۹
ضرورت شناخت انسان	۲۰
تأملی بر دو واژه‌ی "انسان" و "هستی"	۲۱
رویکردهای انسان‌شناسی	۲۲
ویژگی‌های انسان‌شناسی دینی	۲۳
آثار پژوهش‌های انسان‌شناسانه	۲۵
انسان؛ موجودی چند بعدی و پیچیده	۳۲
انسان؛ گل سرسبد آفرینش	۳۳
هدف از خلقت انسان	۳۴
"هدف نهایی" در کارهای انسان	۳۸
نظام هستی طفیل وجود انسان	۳۸
انسان در مقام خلافت الهی	۴۰
سؤال اساسی	۴۰
پاسخ لازم	۴۱
رمزحل معمای هستی در حل معمای وجود انسان	۴۳
حقیقت خلقت انسان از منظر قرآن	۴۴
منابع	۵۱
فصل دوم: جایگاه انسان کامل در نظام هستی	۵۳
ضرورت و اهمیت موضوع	۵۳

۵۴	هدف از شناخت انسان کامل
۵۵	مفهوم کمال
۵۵	معنای انسان کامل
۵۷	باور به وجود انسان کامل در پهنه هستی
۵۸	تعریف و پیشینه اصطلاح انسان کامل
۶۰	لزوم انسان کامل در گستره هستی
۶۱	چهار نظریه در باب تکامل انسان
۶۴	نقد نظریه‌های تکامل
۶۶	ابزار کمال در نظریات چهارگانه تکامل
۶۹	انسان کامل در نظریات تکامل
۷۱	نظریه قرب و بُعد و تکامل
۷۲	مقام انسان کامل
۷۳	مصادیق انسان کامل
۷۴	فرآیند تکامل انسان
۷۹	انسان کامل از نظر اسلام
۸۱	انسان کامل (سالم) از نظر علم روانشناسی
۸۶	صفات و خصلت‌های انسان کامل
۸۷	انسان کامل کیست؟
۹۰	مبانی نظری الگوی انسان کامل
۹۱	کمال انسان در چیست؟
۹۱	امیرالمؤمنین علی (ع) نمونه عالی انسان کامل
۹۲	کمال واقعی و نهایی انسان
۹۴	عبودیت؛ نهایت کمال عملی
۹۵	کمال نهایی انسان در بعد نظری
۱۰۰	مؤلفه‌های الگوی انسان کامل
۱۰۱	بینش‌های انسان کامل
۱۰۷	پی‌نوشت‌ها

۱۱۳.....	فصل سوم: انسان - علم - تربیت
۱۱۳.....	نقش علم در زندگی انسان
۱۱۴.....	نقش علم و آگاهی در عمل انسان
۱۱۶.....	تعریف علم
۱۱۷.....	علم آموزی، هدف بعثت انبیا
۱۱۸.....	وجوب علم آموزی
۱۱۹.....	علم، سبب برتری جانشینان خدا
۱۲۰.....	علم لازمه خلافت و جانشینی خداوند
۱۲۱.....	خودآگاهی و دیگر آگاهی از ویژگی های انسان
۱۲۱.....	علم محصول تعقل و اندیشه
۱۲۳.....	نقش علم در پیشرفت و توسعه جامعه
۱۲۳.....	وظیفه آموزش و پرورش
۱۲۴.....	تأثیر علم در زندگی انسان
۱۲۶.....	علم و ایمان ارکان اساسی انسانیت انسان
۱۲۷.....	عقل مشعل فروزان و مایه هدایت
۱۲۷.....	ارزش تفکر و عقل
۱۲۸.....	علم و اخلاق، دو بال نیرومند برای پیران بشر
۱۲۹.....	حرکت پیوسته بشر بسوی ترقی و تکامل
۱۲۹.....	تحصیل علم فرصت مغتنم زندگانی
۱۳۰.....	کمال شخصیت انسان مبتنی بر دانش و بیش
۱۳۱.....	تأثیر پیشرفت های علوم طبیعی بر رفتار بشر
۱۳۲.....	پی ریزی تربیت صحیح و پرورش شخصیت انسان
۱۳۳.....	پایه های سعادت
۱۳۳.....	ضرورت تربیت
۱۳۴.....	تعریف تربیت
۱۳۵.....	نقش تربیت در ساختار شخصیت انسان
۱۳۶.....	موضوع تربیت

۱۳۷	 اهمیت فردی تربیت
۱۳۸	 اهمیت اجتماعی تربیت
۱۳۸	 جایگاه تربیت و اخلاق در اسلام
۱۳۸	 قرآن و مراحل چهارگانه تربیت و تکامل انسان
۱۳۹	 قابل تربیت بودن انسان
۱۴۱	 فلسفه تربیت انسان
۱۴۴	 پی‌نوشت‌ها
۱۴۹	 فصل چهارم: انسان - آرمانها - ارزشها
۱۴۹	 قرآن، بهترین معرف انسان
۱۵۰	 انسان، موجودی دوبعدی
۱۵۱	 سه ویژگی انسان
۱۵۲	 انسان، محوری‌ترین؛ موضوع آفرینش
۱۵۳	 تعریف انسان‌شناسی
۱۵۳	 نگرشی جامع به انسان
۱۵۴	 تأثیر خداشناسی در انسان‌شناسی
۱۵۴	 تأثیر نبوت در انسان‌شناسی
۱۵۵	 تأمین سعادت انسان در دنیا و آخرت
۱۵۶	 هدف همه انبیاء الهی؛ سعادت انسان‌ها
۱۵۶	 پیامبران، راهنمایان انسان‌ها
۱۵۷	 دعوت پیامبران
۱۵۷	 آرمان‌خواهی انسان
۱۵۹	 آرمان در زندگی چیست؟
۱۶۰	 آرمانهای انسان چیست؟
۱۶۱	 کوتاه و فشرده درباره‌ی سعادت
۱۶۱	 تعریف سعادت
۱۶۲	 اقسام سعادت
۱۶۳	 عوامل سعادت

۱۶۴		سعدت گم شده‌ی همه‌ی انسانها
۱۶۵		آزادی و عدالت از جمله آرمان‌های مشترکی
۱۶۶		بیان مسئله
۱۶۸		انسان و آزادی
۱۶۹		تعریف آزادی
۱۷۰		مفهوم آزادی
۱۷۰		بررسی ماهیت و ابعاد آن
۱۷۲		شرایط تحقق آزادی در جامعه
۱۷۴		حد آزادی
۱۷۶		آزادی از دیدگاه اسلام
۱۷۶		انسان مجبور است یا مختار و آزاد
۱۷۸		حق یا تکلیف بودن آزادی
۱۷۹		آزادی به عنوان یک تکلیف
۱۷۹		مبنای آزادی از منظر فلاسفه غرب
۱۸۰		هدف از آزادی انسان
۱۸۳		آزادی اخلاقی در اسلام
۱۸۴		آزادی اخلاقی در غرب
۱۸۸		نقد و بررسی تفکر اومانیستی
۱۸۸		تفاوت‌های آزادی در اسلام و مکاتب غربی
۱۹۷		آزادی و ایمان
۱۹۸		انواع آزادی
۱۹۸		دو نکته مهم در باب آزادی
۲۰۰		عدالت
۲۰۱		تعریف عدالت
۲۰۲		اقسام عدالت
۲۰۴		جایگاه عدالت در اسلام
۲۰۵		اهمیت عدالت در اسلام از دیدگاه استاد شهید مطهری (ره)

۲۰۵	عدالت از دیدگاه امام علی علیه السلام
۲۰۶	ویژگی های عدالت
۲۰۷	جمع بندی بحث آزادی و عدالت
۲۱۰	کرامت انسانی
۲۱۴	معنای کرامت
۲۱۴	کرامت در ادب فارسی و عربی
۲۱۶	معنای اصطلاحی کرامت
۲۱۷	اقسام کرامت
۲۱۷	هدف انبیاء کرامت انسان ها
۲۱۷	آثار و پیامدهای برخورد کرامت آمیز
۲۲۱	کرامت انسان در قرآن
۲۲۲	انواع کرامت انسانی از دیدگاه قرآن
۲۲۵	تفاوت های کرامت تکوینی و کرامت اکتسابی
۲۲۵	درجات کرامت
۲۲۷	پی نوشت ها
۲۳۲	کتابنامه
۲۳۷	نمایه

مقدمه

از میان تمامی مخلوقات عجیب و حیرت انگیز جهان هستی انسان به اشرف مخلوقات ملقب گشته است. حقیقت انسان چیست؟ که توانسته به این مقام بزرگ نایل آید؟ متناسب با پاسخی که هر کس برای چیستی حقیقت انسان قایل است؛ نحوه برنامه ریزی زندگی اش را سامان می دهد. از سویی انسان اصلی ترین موضوعی است که همه علوم به طور مستقیم و غیرمستقیم با آن سرو کار دارند. لذا شایسته است که ابعاد وجودی انسان و تفاوت های او با سایر موجودات، ملاک انسانیت باشد و جایگاهش در نظام هستی و ارتباط او با خالق شناخته شود. انسان موجودی است که در سرشت او علاوه بر عناصر مادی که در جمادات، گیاهان و نباتات وجود دارد؛ عنصری ملکوتی و الهی نیز وجود داشته باشد. روح بُعد غیرمادی انسان است. انسان موجودی مرکب از طبیعت و ماوراطبیعت، ماده و معنا، جسم و جان است. انسان دارای دو من ملکوتی و ناسوتی می باشد که این دو من در عرض هم و مستقل از هم نیستند، بلکه من، واحد بوده و دارای مراتب عالی و دانی می باشد.

انسان حیوانی است که از طریق علم و ایمان از سایر جانداران ممتاز می گردد و روح او زاینده دامن جسم اوست که به تدریج به تکامل و استقلال یافته و حیوانیت انسان به منزله لانه و آشیانه ای است که انسانیت او در آن به مدد اختیار و اراده اش

رشد یافته و متکامل می‌گردد.

شخصیت انسان همان اندیشه‌ها، خواسته‌ها و گرایش‌های اوست که از فطرت او سرچشمه می‌گیرند. لذا تفاوت‌های اساسی انسان با حیوانات در ناحیه ادراک کشف خود و جهان، جاذبه‌های که بر انسان احاطه دارد و کیفیت تأثیرپذیری از جاذبه‌ها و انتخاب‌ها و گزینش آنها است.

معیارهای انسانیت

در بحث معیار انسانیت به شش معیار بر می‌خوریم.

۱- علم و دانش؛

۲- خلق و خوی انسانی مانند محبت؛

۳- اراده (تسلط انسان بر نفس خود)؛

۴- آزادی از جبرها و اسارت قدرت‌ها؛

۵- مسولیت‌گرایی و تکلیف‌اندیشی؛

۶- زیبایی‌گرایی معنوی و انسانی.

اشاره می‌شود که هر کدام به تنهایی شرط لازم انسانیت هستند ولی شرط کافی نمی‌باشد. و اگر همه این ارزش‌ها به طور هماهنگ و در حد اعلی و با جهت‌گیری الهی، در انسانی رشد کند او انسان کامل است و چنین انسانی برگزیده از طرف خداوند، خلیفه و جانشین او در زمین خواهد بود. پس در حقیقت فرایند تکاملی انسان از خود آگاهی انجام می‌پذیرد. انسان با تمام ظرفیت علمی و عملی نامحدودش جز با یاد الهی و جز در بارگاه او آرام نمی‌گیرد.

ویژگی بسیار ممتاز انسان

در بین آفریدگان، انسان ویژگی بسیار ممتازی دارد که در بین همه‌ی موجودات به او برتری بخشیده است. از منظر قرآن کریم، انسان به منظور امتحان و آزمایش که زمینه ساز سعادت حقیقی اوست پا به این جهان گذاشته است تا با حسن اختیار خویش، طریق عبودیت خداوند را برگزیده و طی کند و از این رهگذر به مقام قرب

الهی و خلیفه الهی نائل گردد و از آنجا که جهان مادی و موجودات دیگر، تأمین کننده محیطی ممکن و مناسب برای این امتحان و ابتلا هستند، به تبع وجود انسان خلق شده و جامه‌ی وجود بر تن کرده‌اند خداوند در قرآن کریم انسان را به واسطه‌ی نیروی عقل و اندیشه بر دیگر موجودات برتری داده و به وی کرامت ذاتی بخشیده است. اما با رجوع به تمامی آیات در این زمینه مشخص می‌شود که کرامت حقیقی انسان، نوعی کرامت اکتسابی است که در سایه‌ی ایمان و عمل صالح و در پیش گرفتن تقوای الهی به دست می‌آید و همین نوع کرامت است که ملاک حقیقی برتری انسان بر دیگر موجودات است و او را به مقام خلیفه الهی نائل می‌کند. در مورد این مقام باید گفت که مقامی تکوینی بوده و به شاخصه‌های وجودی و کمالات شخص خلیفه بستگی دارد. لازم به ذکر است که استعداد رسیدن به این مقام در همه‌ی انسانها قرار داده شده ولی تنها کسانی قادر رسیدن به این مقام هستند که با عبودیت پروردگار، مظهر اسماء ذات الهی گشته و به بالاترین درجات قرب، نائل گردند.

خلقت جهان آفرینش مقدمه‌ی خلقت آدم

جهان آفرینش به عنوان یکی از شگفت‌انگیزترین مخلوقات پروردگار، بنا به حکمت الهی، هدفی را دنبال می‌کند و بیهوده و عبث خلق نشده است. اما سؤال اساسی این است که خداوند از خلقت نظام کائنات و موجودات بی‌شمار کره‌ی خاکی و در یک کلام از خلقت عرش و فرش چه هدفی را دنبال کرده است.

از آیات متعددی از قرآن کریم می‌توان نتیجه گرفت که خلقت جهان آفرینش مقدمه‌ی خلقت آدم بوده است و کل جهان هستی و آراستن زمین به نباتات و جانداران و جنگل و دشت، همگی زمینه‌سازی برای قدم نهادن انسان بر روی کره‌ی خاکی است. این ادعا در بدو امر قدری مبالغه‌آمیز و خودبینانه می‌نماید و اثبات آن، محتاج شواهد و ادله‌ی زیادی است؛ کما اینکه برخی از متفکرین معاصر معتقدند که «اینکه ما بگوییم تمام دستگاه هستی برای انسان آفریده شده است، این مطلب نیاز به

تحلیل و بررسی زیاد دارد» اما با رجوع به قرآن کریم و کلام وحی، آیاتی را می‌توان یافت که همگی دال بر این معنا است.

یکی از شواهد بر این مسئله که در قرآن کریم به آن اشاره شده و در آیاتی چند، از آن سخن به میان آمده است، موضوع تسخیر کائنات و موجودات توسط انسان است. خداوند در سوره‌ی لقمان می‌فرماید: «آیا ندانسته‌اید که خدا آنچه را که در آسمانها و آنچه را که در زمین است مسخر شما ساخته و نعمتهای ظاهر و باطن خود را بر شما تمام کرده است...» [لقمان/ ۲۰] تسخیر در لغت به معنای در اختیار گرفتن یک شیء است به نحوی که هیچگونه اختیاری از خود نداشته باشد به تعبیر دیگر، شیئی مسخر موجودی است که «در قهر و غلبه‌ی دیگری داخل شده به نحویکه هیچگونه اراده و اختیاری بر خلاص کردن خود ندارد» انسان از چنان ارزش و مقامی برخوردار است که به فرمان خداوند، همه‌ی موجودات جهان آفرینش مسخر او هستند و به گونه‌ای آفریده شده است که بتواند همه‌ی نیروهای طبیعت را تسخیر کند و از آنها به نفع خود استفاده کند. از این رو می‌توان نتیجه گرفت که در این عالم همه‌ی موجودات از زمین گرفته تا آسمان، از جمادات تا نباتات و جانداران، همگی دارای غرض و غایت هستند. اما هدف نهائی خلقت همه‌ی اینها همانا خلقت انسان و تعالی وجودی اوست؛ یعنی همه‌ی موجودات آفریده شده‌اند تا انسان از آنها بهره‌گیری کرده و خود را به قرب ربوبی و هدف خلقت یعنی به خلافت الهی برساند. مقصود از آفرینش جهان و پدید آمدن تدریجی موجودات، این بوده که انسان پدید آید. غرض از پدید آمدن نباتات، به وجود آمدن حیوانات بوده و منظور از آفرینش همه‌ی اینها، پیدایش هیکل بشری و مقصود از آن، حصول ارواح انسانی و خلافت الهی در زمین بوده است. شناخت راز هستی و حقیقت انسان را می‌توان دو محور اساسی تفکرات و کوشش‌های علمی و عملی اندیشمندان، عرفا و فلاسفه در طول تاریخ بشر قلمداد کرد.

همه خلقت؛ مسخر انسان کامل

همه عالم برای انسان و همه عالم برای کمال انسان. روح و حقیقت جهان، انسان کامل است. انسان کامل جانشین خدا و گستراننده علم، معرفت و عدالت و پرچمدار عشق و محبت و برادری است. انسان، موجودی جهانی و بزرگ ترین و والاترین کتاب الهی بشمار می آید؛ همه خلقت مسخرانسان کامل است؛ همه عالم برای انسان و در خدمت انسان می باشد؛ برارزش های انسانی تأکید دارند؛ و حیات طویه انسانی؛ در سایه حاکمیت انسان کامل بدست می آید؛ ایمان به آرمانهای بلند انسانی جهان را در اختیار انسانهای صالح قرار خواهد داد، و انسان کامل، یاری رسان انسانهاست و این است رمز ماندگاری انسانیت انسان.

در حقیقت خدای متعال انسان کامل را به عنوان معیار آفریده و در اختیار بشر قرار داده است. انسانی که کامل است تجلی همه اسماء الهی است؛ یعنی اگر کسی او را شناخت حقیقت انسان را شناخته است و هر کس به هر نسبت به انسان کامل، پیامبر و امام به لحاظ شخصیت، ایمان، اخلاق و ادارک نزدیک شد، به همان میزان تجلی اسماء و صفات خداست و به همان اندازه خدایی و الهی است و هر چه شناخت ما نسبت به انسان کامل بیشتر، احاطه ما بر عالم هستی بیشتر و دایره علم ما گسترده تر و علم ما نافع تر. در نهایت الگو و قله ی انسان برای رسیدن به سعادت بشری انسان کامل، امام عصر (عج) است و هر جامعه ای برای رسیدن به کمال هستی باید برای خود، انسان کامل را الگو و نمونه قرار دهد که آن انسان کامل متعلق به گروه و قوم خاصی نیست بلکه به همه مردم تعلق دارد.

انسان، مظهر جلال و جمال خداوند

انسان، مظهر جلال و جمال خداوند است و می توان شناخت حقیقت انسان را از محورهای اساسی تفکرات و کوشش های علمی و عملی اندیشمندان، عرفا و فلاسفه

در طول تاریخ بشر قلمداد کرد. بازشناسی جایگاه انسان در نظام هستی، رهنمونی بسیار شایسته برای شناخت معنای زندگی است و معنای زندگی انسان، تنها در پرتو درک گستره وجودی او و هدف از خلقت او امکان پذیر است و بدون شناخت انسان، هرگز نمی توان معنایی را برای زندگی وی مطرح کرد، همان طور که زندگی نیز بدون داشتن این بینش، چندان معنادار نخواهد بود. هر چند که در طول تاریخ، متفکران و فلاسفه، تعاریف بسیاری از انسان و حقیقت او و جایگاه او در هستی ارائه کرده اند، به جرئت می توان گفت که خداوند متعال، در کلام خویش، جامع ترین بینش را درباره انسان ارائه می دهد؛ بینشی که از جزئی نگری دور است، انسان را محدود نمی سازد و از یک بُعد به او نمی نگرد؛ بینشی که هم چگونگی پیدایش انسان و هم فلسفه خلقت او را مطرح می سازد و به پرسش های از کجا آمده ایم و به کجا می رویم، پاسخ کافی می دهد و با این همه، باز آدمی را به تأمل و تفکر درباره این که از چه و برای چه آفریده شده است، دعوت می کند و می فرماید: «انسان، باید بنگرد که از چه آفریده شده است». (طارق/۵)

در همین راستا و با توجه به اهمیت موضوع، کتاب حاضر با عنوان "بازشناسی جایگاه انسان در نظام هستی" تألیف و تقدیم علاقمندان این گونه مباحث می گردد. / در این اثر کوشش شده است به کشف و درک زوایای ذهنی انسان پرداخته شود تا ضمن بررسی شناخت جایگاه انسان در نظام هستی، به مفهومی راه گشا در شناخت انسان نیز دست یابیم. این کتاب به زبانی ساده تألیف شده و به دنبال ارائه تعریفی جامع درباره انسان است چرا که خداوند انسان را به عنوان آینه تجلی خودش آفریده است. خدا انسان را آفرید تا به واسطه خلق او به همه ملائک و موجودات عالم فخر کند. اگر انسان نبود، جایی برای تجلی صفات خدا و راهی برای شناخت خدا وجود نداشت. خدا انسان را به عنوان عالی ترین، زیباترین و بهترین مخلوقات قرار داد و بهترین بندگان خود را برای هدایت انسان برگزید. انسانها هرچه پاک تر، مؤمن تر و

متعالی تر، تابنده بیشتر نور خدا هستند و خدا را جلوه گری می کنند. ساختن انسان متعالی، انسان کمال یافته، هدف همه انبیاء الهی است. بدون انسان کامل و صالح امکان تجربه زندگی سعادت‌مند در این دنیا وجود ندارد و بدون رسیدن به قله های کمال امکان بهره مندی از حیات جاوید در اعلی علین و در مراتب بالای تعالی برای انسان ممکن نیست.

این کتاب که در ۴ فصل زیر عنوان بندی شده است؛ به مبانی تئوری و نظری انسان و جایگاه او در نظام هستی می پردازد و در برخی مباحث نیز دیدگاه های ارائه شده در این زمینه را مورد تبیین، تحلیل و تشریح قرار داده است:

فصل اول) خدا- آفرینش- انسان

فصل دوم) جایگاه انسان کامل در نظام هستی

فصل سوم) انسان- علم- تربیت

فصل چهارم) انسان- آرمانها- ارزشها

اسدالله افشار

تهران- اردیبهشت ۱۳۹۳